MORALĂ ŞI MORAVURI ÎN OPERA LUI MIRON COSTIN

Dumitru CĂLDARE
CZU: 111.8:821.135.1-94.09 marchiriac@mail.ru

Menţionăm faptul că întreaga operă a lui M. Costin este dominată de asemenea categorii morale, precum sunt binele şi răul, dreptatea-nedreptatea, datoria şi scopul vieţii, dar în special manifestarea concretă a acestora în conduita modală a personajelor istorice. Cronicarul accentuează valoarea binelui şi paguba răului pentru destinele omului şi ale societăţii, precum şi consecinţele acestor virtuţi şi vicii pentru urmaşi. Pronunțându-se asupra conţinutului unei sau altei fapte privite sub semnul binelui sau ale răului, cronicarul face anumite aprecieri, trage concluzii şi deducţii, manifestându-și astfel concepţia etico-morală.

Avem tot temeiul să aprofundăm ideea că unul din scopurile principale ale operei lui M. Costin este cel moralizator (educativ) şi astfel una din funcţiile acesteia fiind funcţia moralizatoare. În cazul când am examina în mod simplist această deducţie, ar reieşi că noi acceptăm întru totul concepţia moralistă a istoriei de care se călăuzeau atât istoricii antici, cât şi cei medievali. Potrivit acestora, istoria îndeplineşte exclusiv rolul de orientare morală, de povăţuitor moral în viaţă. Şi deci concepţia moralistă s-ar limita, în special, la aceste funcţii. Noi considerăm însă că este necesar să accentuăm că cronica, prin înseşi aprecierile de călăuză morală şi povăţuitor moral, prin conţinutul pe care-l posedă, depăşeşte aceste limite, având şi alte valori şi semnificaţii. Prin urmare, funcţia moralizatoare trebuie concepută mai larg cuprinzând un spectru mai vast de aspecte şi semnificaţii cu privire la existenţă şi cunoaştere.

Apelând numai la esenţa şi funcţiile sociale ale moralei, de dăm seama că ea cuprinde un asemenea domeniu al culturii şi al civilizaţiei, „o asemenea formă a conştiinţei sociale, care, la fiecare etapă istorică, dezvăluie noi orientări şi posibilităţi creatoare”.

Anume în acest context M.Costin remarcă că „letopiseţile nu sintu numai să le citească omul, să stie ce au fosta în vremi trecute, ce mai multă să hie de învăţătură, ce ieste bine şi ce ieste rău şi de ce să să ferească şi ce va urma hiecine, domnul den faptele domnilor, care cum au fostu şi eu ce veste şi pomană, să ia urmă de viaţă … cine urmadză pe cel cinstea, cinstit, cine urmadză pe cel rău, răi ieste şi rău să va săvârşi” [1, p.236; 2, p.334].

Prin urmare, funcţia cronicilor nu poate fi concepută în mod simplist şi redusă numai la calificativul „moralizatoare”, deoarece pentru aceasta ar fi mai potrivite noţiunile *moravuri, obiceiuri, stări psihologice, tradiţii,* conduită fără de care nu poate exista nicio societate. Faptele însă constituie esenţa existenţei sociale şi, în acelaşi timp, aprofundează semnificaţia funcţiei moralizatoare. Şi faptele cu adevărat morale ale domnitorului, ale boierilor, ale poporului sunt un exemplu demn pentru

urmaşi.

În general, M. Costin a făcut investigaţii profunde în domeniul moralei, reuşind să formuleze anumite categorii şi noţiuni morale sau să le atribuie acestora o nouă interpretare. Şi cronica lui M. Costin nu este numai un simplu povăţuitor moral. Concepţia lui despre lume şi despre viaţă are mai multe tangenţe cu concepţia ştiinţifică a istoriei, evidenţiind orientările de bază ale dezvoltări societăţii feudale din Ţările Române, pătrunzând în esenţa cauzelor, fenomenelor şi a evenimentelor istorice. Fiind privită anume astfel, funcţia moralizatoare a letopiseţului lui Miron Costin, de altfel ca şi întreaga lui operă, poate fi interpretată ca o gândire filosofică ce reprezintă fizionomia morală a societăţii şi care, în mare măsură, corespunde tezei hegeliene potrivit căreia moralitatea este datoria, dreptul substanţial, a doua natură, aşa cum a fost numită pe drept prima natură a omului, fiind fiinţa sa nemijlocită [3, p.41].

În acest context, menţionăm că opera lui M. Costin cuprinde tablouri adecvate şi realiste privind viaţa şi moravurile oamenilor din epoca respectivă. Domnitorii, demnitarii, slujitorii cultului, iar în unele episoade şi „ţara”, curtenii, ţăranii sunt individualizaţi cu măiestrie şi înţelepciune. Şi fiecare din aceste categorii sociale sunt zugrăvite în mare parte în corespundere cu modul de comportare, cu caracterul şi trăsăturile fizice, cu propriile viziuni morale privind evenimentele istorice şi faptele săvârşite, fie morale sau amorale. Obiceiurile, tradiţiile şi datinile, precum şi atitudinea oamenilor faţă de ele, aprecierea concretă a semnificaţiei lor reflectă în mod veridic mentalitatea neaoşă, autohtonă a neamului, întregesc tabloul filosofic al epocii, atribuind semnificaţii inedite fizionomiei morale a societăţii. În virtutea acestui fapt, Tudor Nedelcea remarcă, pe bună dreptate, că cărturarii români (inclusiv Miron Costin) observă şi analizează asemenea moraliştilor Renaşterii, oameni şi situaţii, stăpânesc mişcarea gândurilor şi a sentimentelor care premerg (sau trebuie să premeargă) momentului decizional [4, p.24-25].

Astfel relatând şi prezentând diferite stări umilitoare şi degradante, ticăloşite (invidia, pâra, trădarea), cronicarul exclamă cu durere că răul domină peste tot, iar Binele este ignorat şi călcat în picioare. Iată de ce, fiind influenţat de clasicism, cărturarul însuşeşte anumite principii şi criterii ale acestuia privind structura morală a fiinţei umane care presupune anumite cerinţe şi temeiuri de expunere şi argumentare. Prin urmare, pentru M. Costin societatea era o realitate, însă numai în cazul când aceasta reprezentând şi fizionomia morală şi fiind parte componentă a realităţii obiective (instabile, contradictorii, crude şi nemiloase) este concepută cu adevărat şi trecută prin filiera experienţei sociale a poporului, aceasta generează o anumită stare povăţuitoare cu elemente de smerenie şi umilinţă. Vitregia destinului pune în faţa omului problema de autocălăuzire, autocalmare, ba chiar şi de o anumită autoliniştire sufletească.

În deducţiile noastre, întreaga operă a lui M. Costin (cea mai profundă şi cea mai amplă cronică românească din sec. XVI-mijlocul sec. XVIII), inclusiv aspectele ei

morale, poartă amprenta predeterminării şi predestinării, având la temelie şi anumite teze edificatoare, care, în mare măsură, reflectă şi conţinutul filosofico-moralizator al celorlalte cronici studiate.

Prima teză edificatoare (ca şi celelalte două teze) este expusă în poemul *Viaţa lumii* şi are un caracter ecleziastic: „Deşertarea deşertărilor şi toate sînt deşarte" – prezintă o imagine meditativ-filosofică a întregii opere costiniene. Ea exprimă nimicnicia vieţii, lipsa de sens a activităţii umane, predeterminarea şi predestinarea potrivit necesităţii divine (într-o formă sau alta, aceste teze sunt expuse şi în *Letopiseţul Ţării Moldovei*).

A doua teză edificatoare a operei lui M. Costin este următoarea: „Ia aminte, dară, o, oame, cine eşti pe lume / Ca o spumă plutitoare, rămîi fără nume" – vine să pună piatra de temelie a întregii concepţii morale a operei. Cărturarul crede că orice om trebuie să ştie cine este el în această lume, cultivându-se în permanenţă şi înălțându-se deasupra deşertăciunilor vieţii. Descoperindu-se pe sine însuşi şi, în special, potenţele sale creatoare, omul evidenţiază propriul său eu, şi nu numai revolta şi protestul împotriva vieţii cumplite, ci şi creativitatea, responsabilitatea în faţa societăţii. Dar anume aceste calităţi ale omului şi constituie, în mare măsură, esenţa existenţei sale, manifestată în mod concret în diferite circumstanţe naturale şi sociale.

A treia teză edificatoare a operei constiniene rezultă din teza a doua, ea fiind o continuare logică a acesteia: „I-a aminte, dară, o, oame, cine eşti pe lume, Ca o spumă plutitoare, rămăi fără nume", „Una fapta, ce-ţi rămîne, buna, te lăţeşte / În ceriiu cu fericie în veci te măreşte" [5, p. 334]. Această teză are menirea să întregească fizionomia morală a operei, iar prin urmare, şi fizionomia morală a neamului românesc din această perioadă istorică, bazată şi concepută astfel de cronicar, fenomen deloc uşor de explicat. Aceasta provine din însăşi realitatea socială vitregă şi contradictorie a Ţărilor Române aflate sub ocupaţia Porţii Otomane.

Este originală viziunea Monei Mamulea referitor la valoarea filosofico-conceptuală a poemului „Viaţa lumii". Conform acestei viziuni poemul „Viaţa lumii" este constituit pe un model compoziţional în patru timpi:

1) expunerea temei – *Fortuna labilis* – prin moto-ul din Ecleziastul; 2) exemplificarea sau argumentarea ei – şirul paradigmatic de cazuri care întăresc consideraţiunile de ordin teoretic asupra precarităţii vieţii umane, enumerarea unor situaţii de glorie apusă etc.; 3) lamentaţia – care recurge la motivul *ubi sunt*? (unde sunt), derivat din *Fortuna labilis,* care a făcut, şi el, carieră în epoca medievală, prilej cu care sunt invocate personaje de notorietate din istoria universală, în chip de victime ale sorţii; 4) epilogul, unde propune o soluţie de tip umanist pentru nestatornicia lumii, superioritatea unei vieţi morale şi îndemnul *carpe diem* fundamentat raţional [6, p. 449].

În concepţia noastră, chintesenţa fizionomiei morale a operei lui M. Costin o constituie omenia ca latură componentă a Binelui. Cronicarul este convins de faptul că anume această calitate (omenia) este factorul determinant al imaginii

moralizatoare-filosofice a creaţiei sale. Şi fiecare om, indiferent de rangul său social, trebuie să însuşească şi să realizeze omenia în relaţiile cu semenii săi. Pentru afirmarea omeniei, e necesar ca virtuţile umane să fie cultivate şi fructificate cu multă osteneală şi răbdare un timp îndelungat. Evidenţiem însă că procesul de afirmare a omeniei avea în calea sa obstacole mari, deoarece fizionomia morală, dinamica şi manifestările ei concrete în viaţa socială aveau la temelie o permanentă sete de putere şi de îmbogăţire, de aviditate, care, de fapt, domină mentalitatea marii boierimi. Pentru realizarea acestor scopuri, erau aplicate cele mai mârșave forme şi metode, inclusiv lupta nemijlocită şi voalată, complotul, intriga, pâra, ura, invidia. Cronicile dovedesc că oamenii, prin faptele şi acţiunile lor, înalţă clădiri care mai apoi se surpă în acompaniamentul dureros al multor suferinzi şi, în consecinţă, omenia deseori este călcată în picioare.

În spiritul cercetării accentuăm că fizionomia morală a unui popor, conştiinţa lui socială nu este pur şi simplu preluată de la o generaţie şi transmisă ca un obiect sau lucru altei generaţii. Moştenirea ar constitui numai faza iniţială a acestui fenomen. În evoluţia procesului istoric, principiile şi normele morale se desăvârşesc, capătă un conţinut şi o semnificaţie nouă în corespundere cu conţinutul şi coloritul epocii. Avem tot temeiul să afirmăm că devenirea fizionomiei morale a poporului are un caracter istoric concret. Şi orice etapă istorică nouă contribuie, într-un anumit mod, la constituirea ei ca totalitate morală, omeniei revenindu-i un rol deosebit.

Realitatea socială a fost de aşa natură că trecutul glorios descris în cronici era însoţit şi de un înalt avânt moral, patriotic, iar ocupaţia otomană generează umilinţă, degradare, servilism, laşitate.

Cărturarul consideră că selectarea şi valorificarea adevăratelor virtuţi, obţinute prin experienţa milenară a poporului, iar apoi și transmiterea lor de la o generaţie la alta este o datorie primordială a fiecăruia. În acest sens maximele, proverbele, aforismele, utilizate în cronici, reflectă în mod elocvent şi experienţa morală. Scopul este evident – perfecţionarea mentalităţii morale a poporului, afirmarea omeniei, dar şi cultivarea unui mod original de gândire şi deci desăvârşirea fizionomiei morale a societăţii respective.

Referinţe:

1. COSTIN, M. *Lepotiseţul Ţării Moldovei.* Chişinău: Hyperion, 1990; Idem. *Opere.* Chișinău: Literatura artistică, 1989.
2. COSTIN, M. *Opere.*
3. HEGEL. *Prelegeri de filosofie a istoriei*. Bucureşti: Editura Academiei R.S.R., 1969.
4. NEDELCEA, Tudor. *Vocaţia spiritualităţii*. Craiova: Scrisul românesc, 1995.
5. COSTIN, M. *Opere.*
6. MAMULEA, Mona. Miron Costin – autorul celui dintâi poem filosofic din cultura română. În: *Studii de istorie a filosofiei româneşti*. Vol.II. Bucureşti, 2007.